

Vaderna Gábor

A költészet születése –*A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*Universitas Könyvkiadó
Budapest, 2017

Farkas Evelin

**KALANDOZÁSOK A KÖLTÉSZET
SZÖVEVÉNYES ÚTJAIN**

A postás csenget, rosszkedvűen beleszól a kaputelefonba, az én nevemet mondja, úgyhogy beengedem. Feljön és némileg fanyalgó képpel ad át egy csomagot. Vaderna Gábor *A költészet születése – A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben* című kötetét hozta. A kézbesítő arcának elsavanyodását a megérkezett kötet súlya és nagysága okozza, mert finoman szólva sem levelesszekrény-kompatibilis a maga tekintélyt parancsoló 650 oldalával.

Egy kicsit én is elcsodálkozom, még gyakorlott bölcsészként is, főként miután kis ellenőrzés után rájövök, hogy Vaderna Gábor valóban nemrég jelentette meg szintén vastkos és tartalmas Dessewffy-monográfiáját. Bár kivételes ez az eredményesség, a szerző pályafutásától mégsem idegen a gyors tempójú munka: a kidolgozott és mindig élvezetes stílusú szövegek írása, valamint az éveken át végzett komoly folyóiratok szerkesztése egyként része munkásságának, mindamellett, hogy nagyon sokrétű szakemberről van szó. Kutatásai irigylésre méltóan magas színvonalat mutatnak ugyanis, legyen szó Berzsenyi Dániel költészetéről vagy Jókai Mór kisprózájáról. Ha erre a teljesítményre számítunk a 19. század első felének kutatásai esetében megkerülhetetlenné vált szerzőtől, nem fog csalódás érni bennünket most sem: jelen recenzió tárgyául szolgáló kötet is hatalmas forrásanyagot mozgat, fő jellemzői pedig a filológiai alaposág és a letisztult gondolatiság.

Ami mielőtt részletesen kitérnék a tartalmi kérdésekre, a külsőre is érdemes egy kis időt szánni. Az Universitas Könyvkiadó gondozásában megjelent kötet első pillantásra nem nyerte el maradéktalanul a tetszést, még akkor sem, ha az olvasás során kiderült, a nagy formátum ellenére a kötés nem zavarja az olvasást, és a mai tanulmánykötetek jó részével ellentétben a lapjai sem kezdtek el egy-két átlapozást követően indokolatlanul kihullani. A borító matt barnás alapszínnel Ferenczi István *Pásztorlányka* című metszetét mutatja egy dombon, avagy „egy kebelvonalát megismétlő óriás testen”, ahogy az Alföld folyóiratban megjelent recenziójában Bodrogi Ferenc Máté írja.¹ Bár engem kevésbé ez a bevallottan férfitekintet vezetett, mint inkább a tördelési gyakorlat, talán a kevésbé gyakorlott szem is könnyedén észrevesz egy másik hibát: a borítón a kiadó logója csúnyán jobbra csúszott. Bár nagyon szeretném szándékos gesztusként értelmezni ezt, azonban inkább tördelési hibára mutatnak a jelek.

Habár a kötet ennyire szembetűnő hibája mellett nem mehetünk el szó nélkül, fontos megjegyezni, hogy mivel itt nem egy gyerekirodalmi könyvtárgyról van szó, mely esetében a vizuális élmények jelentősége a tartaloméval vetekszik, így sem a kebelként magasodó dombnak, sem az elcsúszott logónak nem szükséges véleményem szerint nagy jelentőséget tulajdonítani. A kritika írója is gyorsan túllendült a problémán, talán csak azért említ egy ilyen apróságot, mert szerencsére nem igazán tud a kötetrel kapcsolatban mással kötekedni.

A címben nem véletlenül használom a „kalandozás” kifejezést. A kötet több szempontból is új, izgalmas megközelítéseket mutat fel olyan irodalomtörténeti mélyfúrások esetében, melyek a megfelelő beállításnak köszönhetően mutatják legértékesebbnek magukat. A mikrotörténeti kutatásokra építő esettanulmányokat ugyanis alapos, a különböző költészeti hagyományokat bemutató leírások előzik meg, melyekben Vaderna éppoly magabiztossággal kormányoz minket a külföldi szakirodalmak (főként angol, német és francia) tengerében, mint teszi ezt a magyar recepció kapcsán is, bátran párbeszédbe lépve a beemelt textusokkal. De a kötet kaland jellegét nem csupán a kihívás (terjedelme) és a megközelítés bámulatra készítő újszerűsége és összetettsége adja, hanem az olykor fel-felvillanó humorral és az önreflexivitás magas fokával rendelkező értekező nyelv is. Íme egy példa: „S végül Sebestyén – mint hamarosan látni fogjuk – nem volt teljesen normális. Azon túl, hogy magam vonzódok a különc irodalomtörténeti figurákhoz, mind-

1 Bodrogi Ferenc Máté, *Vadernisztikus*, Alföld 2018/9., 139.

ez azért lehet fontos, mert Sebestyén egyéni választásai azt a mozgásteret (és ágenciát) is megmutatják, amelyet valaki bejárhatott egy adott kulturális térben” (459).

A nyelv letisztultsága is példaértékű: a nagy összefoglalások, áttekintések pontokba szedett listája oly sokszor segíti az olvasót a kötet lapjain való tájékozódásban, hogy olvasás közben olykor az volt az érzésem, hogy valamiféle egyetemi segédletet forgatok. A szerző nemcsak annak van tudatában, hogy pontosan hol húzódnak kutatása határai, de fókuszpontjaira és ezek tágabb összefüggésrendszerére is szívesen rávilágít, valódi kérdések felvetésével indítva el gondolatmenetét.

A kötet bevezetője két részből áll, melyekből a kezdő (*Harmónia és diszharmónia a klasszikus magyar irodalom történeteiben*) a 19. század első évtizedeinek alapos recepciótörténeti áttekintését adja. Az egyéni teljesítmény és a korszakképző narratívák szövevényes kapcsolódásait, illetve a korszakolás problematikáját magán viselő szakirodalom Vaderna szerint a történeti poétikai megközelítés nélkül nem boldogulhat ennek az időszaknak az értelmezésével, hiszen még a szintetizáló korszakfogalom (biedermeier) sem képes a leírására irodalomtörténeti szempontból, tekintve, hogy a széteső koncepció túl tág és nem köthető poétikához. A szerző gondolatmenetének kiindulópontját – és egyben kötetének fejezetszerkezetét – éppen ezért sokkal inkább azok a 18. századi hagyományos költészeti irányok képezik, melyek bár az általa vizsgált korban funkcióváltáson mennek keresztül, főként az oktatásnak köszönhetően és a mindennapi életben betöltött szerepük miatt stabil alapot jelentenek. Ezen hagyományok felrajzolását a bevezető második része (*Mit hagyományozott a 18. század a 19. századra?*) végzi el.

Így válnak a könyv vezető szövevényeivé a legfontosabb hagyományok: a rendi költészet, a közköltészet, az érzékenység, a vallásos költészeti tradíció és a bárdköltészet, majd mintegy a hagyományok szoros együttélésének bizonyítékeként Sebestyén Gábor életművének vizsgálata is a fókuszba kerül. A többivel ellentétben a *Verselő egyháziak* című részből megismerhető vallási költészeti tradíció nem szerepel külön fejezetként. Ebben az egységben tulajdonképpen az a társadalomtörténeti szempontból rendkívül fontosnak mondható helyzet foglalkoztatja a szerzőt, hogy vajon hogyan képes egymás mellett működni a költői és az egyházi pálya ebben az időszakban. Ezt Kis János életpályáján keresztül mutatja meg nekünk.

A kötet talán legérdekesebb – és egyben legbővebb – része a rendi költészetet tárgyalja, és öt átmeneti rítus (*Beiktatás, Esküvő, Temetés,*

Mecenatúra és professzionalizáció, illetve Főúri költészet) köré csoportosítva mutatja be a rendi költészet különböző funkcióit. A konkrét esettanulmányok mindegyike az adott esemény főszereplőjének, illetve a szituációnak a részletes ismertetésével indul, majd képet kapunk a fennmaradt szövegcsoportokról is. Olyan fontos, eddig csak sejtések szintjén megválaszolt kérdésekre találhatunk választ ezekben a kutatásokban, mint például hogy mit jelent pontosan az említett eseményeken a vers bemutatása, tehát hogy mennyire beszélhetünk hangzóságról vagy arról, hogyan realizálódnak konkrét politikai álláspontok például egy érseki beavatás során.

Az érzékenység 19. század eleji diskurzusának értelmezésével Vaderna a jelenlegi kutatások sodrához csatlakozik. Miközben az érzékenység történetei kezdetben az egyén pusztán szerelemben történő feloldódását jelentik, addig ebben az időszakban a történetek tétje az, hogy az érzékeny ember a polgári világban miként találja meg a helyét. Vaderna három, narratívával rendelkező lírai ciklust elemez a kötetben: Kisfaludy Himfy-szövegeit, Csokonai *Lilláját* és Sebestyén Gábor *Tubáját*. Azért is ildomos erről a részről szót ejtenünk, mert az irodalomtörténet szempontjából már eddig is fontosnak vélt szövegek helyzetét is új fénytörésben kívánja láttatni.

Idekapcsolhatjuk a Berzsenyi Dániel munkásságát tárgyaló *Bárdköltészet* című fejezetet is, amely a magyar lírában elsősorban Arany János nevéhez fűződő szerep körvonalait kívánja meghatározni. Bár a bárd alakja elsősorban angolszász hagyományokból építkezik, ez az archetipikus figura mégis nemzetek felett áll, hiszen „a bárd a költészet ősi hangján szólal meg, így nem annyira az ő egyéniségét kell újraalkotnunk, mint inkább az ősi hangra kell újra ráhangolódni” (388). A bárd így kiválasztott, aki a nemzet számára mintegy vezetőként, nagy mesélőként közvetít, egyszerre a múltat és a jelent megénekelve. Vaderna a frissen felfedezett pannonhalmi Berzsenyi-kéziratok segítségével, nagyon alapos filológiai elemzést végezve amellet érvel, hogy a költő „a bárdköltészeti szerepet nagyon is tudatosan öltötte magára” (438).

Csupán szemezgettem a kötet momentumaiból, hiszen recenzióm jóval Pataki Viktor Irodalomtörténetben megjelent, minden fejezetet részletesen bemutató kritikája utána készült.² És itt fontos újra említést tenni Bodrogi Ferenc Máté szövegéről is, aki maga is a korszak kiváló ismerőjeként fontos adalékokat és kritikákat fogalmaz meg a csiszolt-

2 PATAKI VIKTOR, *Vaderna Gábor: A költészet születése. A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*, Irodalomtörténet 2018/1., 97–104.

ság fogalmi körét, az érzékenység és a társadalmi hasznosság, illetve a Kazinczy és köre latin és görög kultúrához kötődő viszonyát illetően saját kritikájában.

Bár eddig a kötet nagysága kapcsán többnyire elismerő szavaim voltak (a postással ellentétben), első pillantásra mégis kihívásnak tűnt a kötet, még akkor is, ha a kellemes és lelkesedő stílusú Vaderna-munkákkal már korábban is megismerkedhettem. Ám a szövevényes kérdéskörökön dinamikusan átvezető fejezetek mikrotörténeteken átívelő magyarázatai szinte regényszerűen olvastatták magukat, miközben a némileg hatásvadászra sikeredett cím mellett az első oldalak olvasása is könnyen rávezetheti az olvasót, hogy elidőzzön kicsit, hiszen tisztán kirajzolódik, hogy irodalomtörténeti szempontból mér-földkő jellegű, hiánypótló munkát vehet kézbe. Így a 19. század első felének jobb megismerésére már csak egy hasonlóan magas színvonalú, az epikai műveket tárgyaló, a Vaderna-kötethez hasonló terjedelmű és alaposágú kötetre lenne szükség.

Tüskés Tibor

Válogatott bibliográfia

szerk. Tüskés Anna

reciti

Budapest, 2018

Tüskés Tibor
Válogatott bibliográfia

Varga Katalin

„KINEK ESZE, SZÍVE, KEZE, MINDIG MUNKÁVAL VAN TELE”

Egy új szakirodalmi számbavétel, főleg, ha teljességre törekvő – pláne, ha személyi jellegű – izgalommal tölti el a kutatót, hisz az ilyesmi

a szakértőnek önmagában is érdekes olvasmány. Most éppen Tüskés Anna *Tüskés Tibor – Válogatott bibliográfia* című munkájának örülhet tehát a filológus szakma.

Ha egy személyi bibliográfiát nemcsak praktikusán – tehát gyors szakirodalom-keresésre – használunk, hanem önmagában olvassuk, kirajzolódik előttünk a „címszereplőjének” pályafutása, életrajzának vázlata, némi túlzással a személyiségrajza is. Bibliográfus kéziratтарыként így jártam én is a Tüskés Anna által összeállított és szerkesztett kötettel. A kiadványt forgatva felidéződtek a személyes emlékeim. 2003 őszén a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának vezetőjeként meghívást kaptam Tüskés Tibortól egy, a nagyméretű levelezése jövőjéről szóló megbeszélésre. Ma is élénken élnek emlékeimben a pécsi Borkor utcában töltött nap részletei. Beszélgetésünk során bejártuk a házat a földszinttől az emeletig. A szemle legfontosabb helyszíne a bejárat közvetlen közelében található garázs volt. A tető alatt, körben a falak mentén végig polc sor húzódott, rajta szoros kötegekbe kötve sorjázott a levelezés, kronológiai, azaz érkezési rendben. Ez az életszerű sorrend azonban nem kedvez bizonyos munkáknak: kivált azoknak, amelyekre Tüskés Tibor készült. Tanár, irodalomtörténész és tapasztalt sajtó alá rendező lévén pontosan tudta, hogy egy terjedelmes, rendszeresen folytatott baráti vagy tartalmas szakmai levelezés közreadása nemcsak a levélíró, illetve a címzett személyéhez, életrajzához, napi stratégiáikhoz, gondolkodásmódjához segít közel kerülni, de egy korszak megértéséhez, megismeréséhez is fontos forrás, az ilyen kiadások ezért az irodalomtörténet-írás alapját képezik. Különösen érvényes ez az ő esetében, aki – Rónay László megállapításával élve – kénytelen volt levelekbe menekíteni irodalomképét, gondolkodását.¹ Tervei között szerepelt egyebek között a Mészöly Miklóssal, Fodor Andrással és Weöres Sándorral² folytatott levelezésének kiadása. Elmondta, hogy mind ő, mind unokája, Tüskés Anna próbálkozott már a levelezés átrendezésével, de hamar világossá vált számukra, hogy ez reménytelenül hosszadalmas és főként helyigényes munkát jelent. Ha viszont egy gyűjtemény venné gondozásába a kordokumentumokat – fejtette ki

1 RÓNAY László, *Egy vérbeli humanista arcképéhez. Emlékeim Tüskés Tiborról = In memoriam Tüskés Tibor*, reciti, Budapest, 2014, 71.; <http://reciti.hu/wp-content/uploads/InMemoriamTT.pdf>.

2 Nagy szomorúsága volt – nekünk meg nagy veszteségünk –, hogy a Weöres-levelek közlési engedélyét nem kapta meg, ezért ez a kötet nem jelenhetett meg. Reméljük, egyszer majd napvilágot látnak ezek is, de már nem Tüskés Tibor filológiaiilag precíz, az események legkisebb rezdüléseit is ismerő, kordokumentáló jegyzeteivel.

Tüskés –, számíthatna arra, hogy rövid időn belül név szerinti csoportokban, kronologikusan rendezve láthatja viszont a leveleket, és végre elkezdheti az érdemi munkát. Ezen a ponton idéződik fel a másik maradandó emlékem, az emeleti munkaszobában az írópult látványa. Az írópulté, amelynél Tüskés Tibor állva dolgozott. A szemlét követően a levelezéseggyüttes hamarosan be is került a Petőfi Irodalmi Múzeumba, majd sorra jelentek meg a kötetek. Az idővel köztudottan egész életében versenyt futó, végtelen mennyiségű tervet dédelgető Tüskés Tibor munkássága azonban 2009. november 11-én megszakadt. Az én tisztem lett – a már gyűjteményünkben lévő levelezését kiegészítendő – kéziratos irodalmi hagyatékát átvenni.³ Csak megerősíthetem Bartusz–Dobosi László megállapítását, mely szerint Tüskés Tibor „(s)zemélyében egy levéltáros, egy könyvtáros és egy muzeológus precizitása veszett el. Mindent megőrzött, eltett, iktatott. Az egészben az a csodálatos, hogy nem pusztán eltette a dolgokat, de használható rendszerben őrizte. Bármikor előkereshetők voltak a legrégebbi adatok is. Mindennek megvolt a maga helye ebben az általa megalkotott »tudásközpontban«.”⁴

Tüskés Anna 2018-ban megjelent bibliográfiája nem előzmények nélküli: „Kiindulópontja Tüskés Tibor folyamatosan készített kéz- és gépiratos bibliográfiája, Szauer Dezsőné és Aranyi László Tüskés Tibor hatvanadik születésnapjára készített válogatott bibliográfiája (1990), valamint Maurer Teodóra papíralapú anyaggyűjtése (2016)” (7). Ez mindenképpen biztonságot ad az összeállítónak. Habár az alcímbe szerényen „válogatott bibliográfia” áll, számomra mégis látszik az érdemi teljességre való törekvés. A bevezetőből ugyanis kiderül, mire nem terjedt ki a gyűjtés. „A bibliográfia nem tartalmaz adatokat a kéziratokról, a levelezéskötetek és a kézirtárak Tüskés-leveleiről, a Tüskés Tibort ábrázoló fotókról, a vele vagy közreműködésével készült rádió- és televízió-műsorokról, az Ünnepi Könyvhéten és a Nemzetközi Könyvfesztiválon tartott dedikálásairól” (8). Viszont ha elfogadjuk, hogy a bibliográfia szűken értelmezett feladata a nyomtatott információk számbavétele, rendszerezése, és hogy a levelezés feltárását

3 A teljesség kedvéért meg kell jegyezni: „hagyatékának több darabja a Mike és Társa Antikvárium és a Portobello Árverezőház 2012–2018. évi, az Abaúj Antikvárium 2012. június 7-i és 2012. december 14-i, a Krisztina Antikvárium 2013. május 11-i, továbbá a Studio Antikvárium 2014–2015. évi árverési katalógusaiban” mégis felbukkant, főként levelek (8).

4 BARTUSZ–DOBOSI László, *Egy élet térképe – Tüskés Tibor pályaképe*, Pécs, Pro Pannonia, 2012, 15.

a kézirat-katalógusra lehet bízni, a fotókkal való elszámolást pedig a fotóikonográfiára, akkor semmi lényeges nem marad ki az összképből. A szerző filológusi gondossága a bibliográfiakészítésen túl egy nagyon fontos, viszont sérülékeny hordozóra, a fotók filmtekercseire is kiterjedt. „(D)igitalizáltam a hagyatékában fennmaradt mintegy ötven filmtekercset, melyeket egy Verra géppel 1960–1980 között magyarországi és külföldi útjain készített. Némelyik filmtekercsen nem volt évszám, és a bibliográfia készítése során tudtam azonosítani a helyes dátumot” (8–9). Nem gyakori, hogy egy filológus tisztában legyen a film-, illetve fotóátírás felelősségével, és az sem, hogy ezt a munkát maga el is tudja végezni. Nagy élmény lesz mindannyiunknak, ha egyszer ezeknek a képeknek egy része közkinccsé válik.

A kézbe vehető, névmutatóval ellátott papíralapú és a reciti honlapján szabadszöveges kereséssel egyaránt használható, autopszia elvén nyugvó bibliográfia a műfaj klasszikus hagyományait követve két nagyobb egységre: a Tüskés Tibor műveit és a rá vonatkozó szakirodalom írásait tárgyaló – ezeken belül további alfejezetekre oszló, kronologikus elrendezésű – fejezetekre tagolódik. Az előbbieket magában foglaló, 2664 tételes jegyzékhez kapcsolódik a hatás- és kultusztörténet közel ötven leírása.

Szerencsés, ha a bibliográfia szerkezetének kialakítását, az anyaggyűjtés koncepcióját befolyásolja, árnyalja a feldolgozásra kerülő életmű, illetve téma. Esetünkben – a megszokottól eltérően – a könyvek, cikkek, tanulmányok stb. tételei között külön-külön tételszámon megjelenik négy tevékenység is: a Jelenkor, a Somogy, a Pannónia könyvek és a Távlatok szerkesztésének, főszerkesztésének jelzésértékű leírása. Nem találtam jobb szót a „jelzésérték”-nél, ugyanis az egy- vagy kétsoros deskripciók a valóságban öt-hat évnyi, szünet nélküli szervezést, diplomáciai jellegű tárgyalást, sok-sok kéziratári dobozt megtöltő, avagy kötetet kitevő levelezést, bírálatot és ki tudja még, mi mindent jelenítenek meg. *A Jelenkor indulása (1958–1964)*, valamint az *Időrosta – Egy szerkesztő emlékei. Történetek és dokumentumok* című kötetekben és egyéb emlékezéseiben, illetve a korszakban született és már kiadott, jegyzetelt leveleiben maga Tüskés Tibor eleveníti meg a legautentikusabban ezeket a szikár leírásokat. A bibliográfia maga is mutatja például a Jelenkor szerkesztésével járó koncentrált időszak lenyomatát, hisz Tüskés nagyobb munkaigényű önálló köteteinek sora csak 1968-cal indul meg. És egyúttal mutatja a célok, a szellemi erő átrendeződését is, a kényszerűségből – hiszen Tüskés Tibort politikai okból váltották

le lapszerkesztői funkciójából – felszabadult kapacitás ugyanis pedagógiai, szociológiai, művelődéstörténeti, honismereti, kultúrtörténeti és persze irodalmi művek, portrékötetek születését tette lehetővé számára. Ehhez a teljesítményhez azonban a lelkierőn túl szükség volt az elszánt és elhivatott Tüskés Tibor-i alkatra, életszemléletre is. „Az írás magatartás, cselekedet. Az életem része. Vállalkozás: az élet értelmessé tételére, megértésére, önmagam életének megvalósítására”⁵ – ahogy egy hosszabb interjújában Bertha Bulcsunak nyilatkozta.

Szerencsés, hogy a kötetleírások nemcsak a fogadtatás kronologikus sorával, hanem pontos, oldalszámra is hivatkozó kötetelemzésekkel egészülnek ki. Így például full text kereséssel az azonos szövegek könnyebben gyűjthetők össze, de egy-egy hivatkozás bárhova átemelhető, anélkül, hogy az oldalszámok miatt elő kellene venni a kötetet.

A bibliográfiai számbavétel tehát megtörtént, szép számmal születtek Tüskés Tiborral kapcsolatban emlékezések, méltatások, értékelések,⁶ és szövegkiadások, sőt már pályakép⁷ is készült. Tüskés Tibor és több pályatársa – Bertha Bulcsu, Csorba Győző, Lázár Ervin, Szederkényi Ervin, Fodor András, Mészöly Miklós – kéziratos hagyatéka, illetve levelezése már rendezve van. Bertók László 2010-ben megfogalmazott vágya: „lesz ember, aki a sokirányú, terjedelmes és fontos életművet elejétől a végéig számba veszi, feltárja, s elhelyezi a magyar irodalomtörténet folyamatában”⁸ – lassan beteljesedik. Lehet írni a kor-szak irodalomtörténetét.

5 BERTHA Bulcsu, *Meztelen a király. Tüskés Tibor*, www.reader.dia.hu/document/Bertha_Bulcsu-Meztelen_a_kiraly-1088.

6 Szerepelnek köteteknek fogadtatásai, recenziói között, olvashatók a nekrológok sorában, több írás született Tüskés Gábor felkérésére, melyek az *In memoriam Tüskés Tibor – Emlékezések, esszék, dokumentumok*, szerk. Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014 című kötetben jelentek meg.

7 BARTUSZ-DOBOSI, I. m.

8 BERTÓK László, *Tüskés Tibor 80 = In memoriam Tüskés Tibor*, szerk. Tüskés Gábor, reciti, Budapest, 2014, 25–32. – Elhangzott 2010. június 29-én a Tüskés Tibor-kiállítás-megnyitón.